

La coexistència dels dos articles: una característica de la nostra parla

Pilar Vinent Barceló
Servei de Política Lingüística
i Cultura Popular

Segurament que si algú ens demanés que assenyaléssim un tret característic del català que parlem a Menorca, el primer que se'ns acudiria és l'ús de l'article que anomenam salat; denominació que, recordem, fa referència a l'article derivat de l'article llatí IPSU, per diferenciar-lo del derivat d'ILLU, que anomenam literari. També us deu haver fixat que, quan algú vol imitar la nostra manera de parlar, sovint es limita únicament a convertir tots els articles en salats i ja ho dóna per bo, sense tenir en compte totes les altres característiques pròpies de la nostra varietat dialectal (formes verbals, lèxic, etc.), la qual cosa dóna com a resultat un discurs totalment fictici ja que, sense voler-ho, l'imitador ha comès un error greu en passar per alt un fet important: que a les Illes coexisteixen, en l'ús oral, els dos articles: el salat i el literari.

I és que, malgrat el que alguns pensen i altres pretenen difondre amb la intenció de disgregar la llengua i diferenciar el menorquí —o el balear— del català basant-se en l'ús de l'article salat, la realitat no és més que una: ni l'article salat és exclusiu de les Illes ni el literari és inexistent en la nostra parla.

Així, el fet de salar és també un tret dialectal que es conserva encara en alguns pobles del litoral gironí, entre Blanes i Begur, i fins i tot en alguna zona del valencià meridional. Tots coneixem més d'un topònim de Catalunya que testimonia l'existència d'aquest article: Sant Joan Despí, Sant Climent Sescebes, Sant Llorenç Savall, Collserola, Sant Just Desvern, Sant Esteve Ses Rovires, Solivella, i altres topònims menors com les cales de sa Tuna, sa Riera o s'Eixugador, totes tres a la Costa Brava catalana.

L'article salat també es conserva en alguns pobles de la Costa Brava i en la toponímia de Catalunya

D'altra banda, a les Illes, des del segle XIII, la tradició és utilitzar l'article literari en el llenguatge formal oral i en el registre escrit, i emprar el salat en l'àmbit oral informal¹. N'hi ha prou de fer una mirada a documents redactats a Menorca segles enrere, tant de caràcter jurídic i administratiu, com els privilegis, les franqueses i les concessions concedides a Menorca entre 1213 i 1710, que es recullen en el conegut *Llibre Vermell*; com de caràcter notarial, com ara escriptures, testaments o inventaris dels segles XVII i XVIII, per adonar-nos que hi era normal i generalitzat l'ús de l'article literari. Encara més, el que resulta estrany és trobar l'article salat en aquests tipus de documents; per fer-ho, hem de recórrer a la literatura costumista o de caràcter folklòric, que vol reflectir el parlar viu, com ara *Foc i fum*, de Joan Benejam, *El viatge tràgic de l'amo en Xec de s'Ullastrar*, d'Àngel Ruiz i Pablo, o els reculls de folklore de Francesc d'Albranca i d'Andreu Ferrer Ginard.

¹ ALOMAR, Antoni; MELIÀ, Joan. *Proposta de model de llengua per a l'Escola de les Illes Balears*. Palma: Moll/COFUC, 1999 (pàg. 47).

Però no és només en els textos escrits que, a Menorca, apareix l'article literari; ja que en la llengua oral hi ha substantius que també reclamen aquest article, fins a tal punt que quan els sentim acompanyats de l'article salat resulten estranys a l'oïda. A cap catalanoparlant de Menorca se li acudiria dir, per exemple, «fins s'any que ve», «ens trobarem a *ses* set i mitja», «avui hi ha bòrns a *ses* platges *des* sud» o «quan vaig entrar, tot estava a *ses* fosques»; són expressions que considerariem del tot inacceptables, i ens enriuriem de qui les fes servir.

Per tant, només que ens hi fixem una mica, ens adonarem que a la nostra illa, en la llengua parlada, utilitzam l'article literari molt més del que ens pensàvem. Aquesta coexistència d'ambdós articles l'han constatada diferents lingüistes com Joan Veny, Joan Melià, Antoni Alomar, Tomàs Forteza, Josep A. Grimalt, Josep Marió o Pierre Rokseth, entre altres, que coincideixen a afirmar que l'ús d'un o altre article davant segons quins substantius respon a una norma que és difícil d'establir, però els parlants balears tenim clar quin article hem de fer servir segons la situació comunicativa o el significat que vulguem donar a la paraula en concret. En paraules de Josep A. Grimalt, «no és l'article el que decideix el significat, sinó que és el significat del substantiu el que reclama un o un altre article»².

Les paraules de referent únic, com la mar, reclamen l'article literari en la nostra parla

Amb caràcter general, idò, direm que l'elecció de l'article literari en el discurs oral ve determinada, bàsicament, per tres circumstàncies: per la necessitat d'individuïr un objecte, de donar-li un caràcter únic; pel context en què es fa servir, o bé com a recurs estilístic (ironia, èmfasi, insistència...). Fent una recopilació dels diferents estudis publicats sobre aquesta qüestió, podem establir la classificació següent pel que fa a les paraules i expressions amb les quals, a Menorca, utilitzam l'article literari en el llenguatge oral:

1. Expressions temporals: *tot l'any, l'any de la picor, l'any passat, l'any que ve, l'any tirurany, la setmana passada, la setmana que ve...* i les hores del dia (*la una, les cinc, les vuit, les dotze...*).

2. Paraules que designen ens únics: ja sigui per volum, per grandesa, per respecte o en àmbits concrets, com ara *la mar, la mort, el camp, el rei, el cor, el cel, la pagesia, l'infern, l'avi, l'amor, la Sala, la Terra...*

² GRIMALT, Josep A. «Els articles en el parlar de Mallorca», a *Estudis Romànics* [Institut d'Estudis Catalans], vol. 31, 2009, pàg. 66.

3. Paraules del camp semàntic religiós: *la catedral, el dimoni, el bisbe, el Papa, la cúria, la trona, l'Església, l'altar, la sagristia, el Sant Crist, l'Esperit Sant, la Mare de Déu, el Bon Jesús...*

4. Locucions, frases fetes i altres expressions de discurs repetit: *a les fosques, a l'acte, a l'aire, a l'antiga, a la babalà, a la cara, a les bones, a la deriva, a la guerxa, a la merda, a l'estaqueta, a l'instant, al trot, al galop, a les males, a la mala hora, a la quinta forca, a les totes, a la vegada, al vol, a la francesa, a la punyeta, a la dreta, a l'esquerra, a la torta, a la llarga, anar a la seva, fer l'aleta, fer l'arbre, fer la bona, fer la traveta, fer l'ullet, fer la vessa, ser de la bulla, ser de la casa, ser de la ceba, valer la pena...*

5. Alguns topònims: *la Vall, la Mola, la Trinitat, la Cova...*

6. Els punts cardinals: *el nord, el sud...*

7. Modalitat de productes: *meló de tot l'any, peres de la nau...*

8. Noms de jocs infantils: *la marraquinca, la sabateta, la pedreta, la xarranca, la corda, l'escambril, trencar l'olla...*

9. Llenguatge mariner: *a la fluixa, a l'encesa...*

«M'escoltes? Et faig l'aleta!», diu en Rafel a l'obra costumista Foc i fum, de Joan Benejam, escrita amb article salat

10. Usos estilístics: per donar efecte d'ironia, per emfasitzar o per reforçar un discurs, com ara en la frase «Quan na Maria va veure que ningú li donava sa raó, *la* dona va canviar d'estratègia».

Si intentéssim construir frases amb totes aquestes paraules i expressions que hem ressenyat utilitzant l'article salat, en la majoria dels casos ens trobaríem amb un discurs fals, que es fa enfora de la nostra manera de parlar, i fins i tot diríem que ridícul.

Ara bé, darrerament s'ha constatat que hi ha hagut una evolució en aquest ús i es veu una tendència a anar substituint l'article literari per l'article salat en moltes d'aquestes paraules que, per norma d'ús, fins ara l'havien exigut, la qual cosa es produeix especialment entre els més joves i en ambients urbans. Així, si us hi fixau, comença a ser molt habitual entre el jovent sentir-los a dir expressions com, per posar-ne només uns exemples, «hem quedat a sa plaça de *sa* Catedral», «es cavallers de ses festes han de fer feina *as* camp» o «*es* cel de Menorca és ben blau», entre altres.

Segons afirma Núria Busquet i Isart a la seva tesi doctoral «El parlar salat: descripció, àmbit geogràfic i ús» (Universitat de Barcelona, 2004-2006: 228-232), a les Illes, les dades de les enquestes fan més que evident un increment de l'article salat i el retrocés del literari en les paraules que tradicionalment anaven precedides d'aquest article, de manera que, de cada vegada més, l'article literari es reserva per a les paraules que són resultat d'un procés de fossilització lingüística. Tanmateix, la mateixa autora afegeix que, d'acord amb el Corpus Oral Dialectal del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona, Menorca és on sembla que els usos diferenciats tradicionals es mantenen més, mentre que a les altres illes l'article salat guanya terreny més ràpidament.

La paraula catedral és una de les que, a Menorca, acompanyam de l'article literari en la llengua oral

En contra del que podria semblar, però, la supressió de l'article literari en la parla davant aquelles paraules que, per costum, l'exigeixen, no juga a favor de la defensa de la varietat dialectal del català que es parla a Menorca, ja que aquesta és, precisament, una de les característiques de la nostra parla i, per tant, l'hauríem de mantenir si volem conservar els trets distintius de la nostra varietat dialectal.

Cal, per tant, desterrar la falsa idea que el perill de desdialectalització rau en l'ús de l'article literari en els textos escrits —la qual cosa, com hem dit, ha estat una pauta d'ús totalment normal i documentada a la nostra illa des del segle XIII en els textos formals— i entendre que, si de cas, el perill està en l'eliminació progressiva i preocupant de l'article literari en la parla, especialment dels més joves, davant aquells mots que sempre havíem designat amb aquest article. I aquí és on intervé la importància de la transmissió generacional, ja que som els menorquins i les menorquines actuals els responsables de transmetre a les generacions futures la llengua catalana, que es parla a l'illa des de fa més de set segles, amb totes les característiques que ens són pròpies.